

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА**

АГАРКОВА Алла Олександрівна

УДК [614.25:378] (043.3)

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНОЇ
КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ**

13.00.07 – теорія і методика виховання

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2011

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, доцент
Чернуха Надія Миколаївна,
Міжрегіональна Академія управління персоналом,
директор Українсько-Арабського інституту
міжнародних відносин та лінгвістики, МАУП

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Пащенко Дмитро Іванович,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини,
професор кафедри загальної педагогіки та
педагогіки вищої школи

кандидат педагогічних наук, старший науковий
співробітник

Журба Катерина Олександрівна,
Інститут проблем виховання НАПН України,
провідний науковий співробітник
лабораторії морального та етичного виховання

Захист відбудеться 15 вересня 2011 року о 16 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К26.053.09 у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ – 30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ – 30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий « 11 » серпня 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. М. Вольнова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Процес становлення України як самостійної держави поставив на порядок дня гострі проблеми, серед яких значущими є ті, що стосуються сфери охорони здоров'я (низький рівень технічного обладнання, зміни відповідно до вимог інтеграції до європейського простору, нестача висококваліфікованих фахівців тощо). Простежується вплив загальнолюдських проблем на стан системи охорони здоров'я, зокрема, таких, як сучасний стан розвитку науки, становлення дорадче-консультативної моделі медичної етики та зміни ціннісних орієнтацій у процесі глобалізації. Тому перед педагогікою постає низка проблем підготовки майбутніх лікарів у системі вищої освіти.

Практичне розв'язання завдань, які постали перед системою медичної освіти України, потребує належної підготовки лікарів, компетентність яких відповідатиме міжнародним стандартам, та які здатні на високому професійно-етичному рівні у складних умовах сьогодення ефективно вирішувати гострі проблеми медичної галузі.

Згідно з Концепцією реформування системи підготовки лікарів в Україні (2005р.) та приведенням її у відповідність до вимог Болонської декларації пріоритетними стають проблеми формування професійної культури лікаря та його компетентності. Практика засвідчує, що після закінчення вищих навчальних закладів молоді лікарі у професійній діяльності стикаються з низкою труднощів, обумовлених недостатнім рівнем сформованості професійної культури та її компонентів (професійно-етичної, професійно-комунікативної тощо).

Відповідно до здійсненого сучасними науковцями теоретичного обґрунтування важливості виховання та формування духовних цінностей сучасної молоді у вищих навчальних закладах (І.Бех, К.Журба, А.Капська, Д.Пашенко, Н.Чернуха та ін.) та у відповідності до спроб створення сучасного етичного кодексу лікаря (С.Вековшиніна, В.Кулініченко, О.Насінник та ін.) проблеми виховання майбутніх лікарів у вищих навчальних закладах є актуальними. Серед них одне з центральних місць належить проблемі формування професійно-етичної культури особистості.

Проблеми медичної освіти, формування особистості лікаря упродовж багатьох років вивчалися в площині деонтології, медичної етики та останнім часом біоетики. Серед найбільш відомих вчених у цих сферах можна назвати як зарубіжних (О.Грандо, В.Кордюм, Т.Мішаткіна, А.Моруа, В.Поттер та ін.), так і українських дослідників (В.Демченко, В.Запорожан, Ю.Кундієв, В.Чешко та ін.).

У працях сучасних науковців, присвячених проблемам медичної діяльності та освіти, частково розглядаються такі аспекти професійної культури: визначення професійно-важливих якостей (В.Корзунін та ін.), професійний особистісний розвиток лікаря (В.Андронов, І.Гурвич, В.Зайцев, Л.Матвеева, О.Одеришева, Т.Румянцева та ін.), професійно-особистісна культура (М.Тараришкіна та ін.), професійно-комунікативна культура (С.Герасименко, Р.Карсон, О.Метса, М.Мусохрanova, Л.Цветкова та ін.), становлення клінічного мислення (Н.Аношкін, Т.Цавеюродієв та ін.), компетенції (О.Сердюк та ін.), психологічний супровід професійного становлення лікаря (Б.Ясько та ін.),

психологічна компетентність лікаря (Є.Андронов, В.Ташликов, Н.Яковлева та ін.), загальні проблеми медичної освіти (В.Аверін, О.Аміров, І.Косирев та ін.), проблеми психології в медичній освіті (Т.Бухаріна, В.Дуброва, А.Кирпиченко, М.Лапкін, С.Лігер та ін.) тощо.

Вивчення й аналіз досліджень з означеної проблеми засвідчують про те, що в сучасній науці увага акцентується на розкритті таких питань, як професіоналізація лікаря, його психологічна, комунікативна культура та компетентність. Відсутність у психолого-педагогічній літературі праць, присвячених розгляду формування професійно-етичної культури лікаря, залишає низку важливих, але поки ще не вирішених питань: недостатнім є висвітлення процесу формування професійно-етичної культури майбутніх лікарів з позицій сучасних концепцій навчання та виховання; специфіка навчально-виховного процесу студентської молоді вищих навчальних закладів не вивчалась в контексті досліджуваної проблеми; не отримали належної розробки педагогічні умови ефективного формування професійно-етичної культури майбутніх лікарів у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів.

Таким чином, потреба у поглибленому вивченні означеної соціально-педагогічної проблеми та об'єктивна значущість питання зумовили вибір теми нашого дисертаційного дослідження: **«Формування професійно-етичної культури майбутніх лікарів у вищих навчальних закладах»**.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана згідно з планом наукової роботи Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, як складова теми «Психолого-педагогічні умови суб'єктності: теоретичні та прикладні аспекти» (реєстраційний номер 0103U003609).

Тему дисертації затверджено Вченою радою Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 7 від 14 травня 2008 р.) та узгоджено в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 8 від 22 грудня 2009 р.).

Мета дослідження — теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити педагогічні умови ефективності формування професійно-етичної культури майбутніх лікарів.

У відповідності до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Здійснити аналіз проблеми формування професійно-етичної культури лікаря в історичному контексті та визначити сутність поняття «професійно-етична культура лікаря».

2. Розробити критерії, визначити показники та виявити рівні сформованості професійно-етичної культури майбутніх лікарів.

3. Розробити та апробувати модель формування професійно-етичної культури майбутніх лікарів.

4. Науково обґрунтувати та експериментально перевірити ефективні педагогічні умови, що сприяють формуванню професійно-етичної культури майбутніх лікарів у вищих навчальних закладах.

Об'єкт дослідження – процес формування професійно-етичної культури майбутнього лікаря в системі вищої освіти.

Предмет дослідження – педагогічні умови забезпечення ефективності процесу формування професійно-етичної культури майбутніх лікарів у вищих навчальних закладах.

Для реалізації мети та розв'язання завдань використано такі *групи методів дослідження*: *теоретичні* – вивчення й аналіз філософської, психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження для з'ясування змісту базових понять та з метою обґрунтування вихідних положень дослідження; синтез, порівняння, систематизація, спрямовані на теоретичне осмислення й узагальнення педагогічного досвіду навчально-виховної роботи з формування професійної культури та моралі; *емпіричні* – спостереження, анкетування, усне та письмове опитування, індивідуальні й групові бесіди, тестування, що дозволяють діагностувати рівень сформованості професійно-етичної культури студентів; педагогічний експеримент (констатувальний та формувальний), використаний з метою перевірки дії запропонованих педагогічних умов; *статистичні* – методи математично-статистичної обробки для перевірки і підтвердження результатів дослідно-експериментальної роботи.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: теорія єдності свідомості та діяльності (О.Леонт'єв, С.Рубінштейн та ін.); теорія комунікативної діяльності та розвитку особистості (Б.Анан'єв, В.Грехнев, Б.Ломов та ін.); концепція комунікації як культурологічного та психолого-педагогічного феномену (М.Бахтін, В.Біблер, Є.Ільєнков та ін.); концепції сутності та змісту професійної культури (Є.Бондаревська, І.Саєв, Н.Кузьміна, О.Силяєва та ін.); системи етичного виховання та освіти особистості (Р.Бернс, Б.Гершунський, С.Гессен, М.Кузьмін, Н.Нікандров, В.Сластьонін, Г.Шемшуріна та ін.); дослідження проблем емпатії та рефлексії (М.Алексєєв, К.Гіліган, О.Кайріс та ін.); дослідження проблеми спілкування та теорії стилю спілкування як інтегрованого компонента професійної культури (В.Кан-Калік, І.Кон, К.Левін, Л.Савенкова та ін.); дослідження особистісних характеристик та психологічного становлення й супроводу розвитку особистості лікаря (І.Бенедіктов, Л.Биков, М.Жукова, Т.Міронова та ін.).

Наукова новизна отриманих результатів полягає у такому:

- *вперше обґрунтовано і розкрито* педагогічні умови формування професійно-етичної культури майбутніх лікарів, що суттєво розширило теоретичні та практичні основи навчально-виховної роботи у вищих навчальних закладах; *визначено* критерії, показники і рівні професійно-етичної культури, що дозволяють підвищити рівень чіткості діагностування її сформованості у майбутніх лікарів; *розроблено* модель професійно-етичної культури майбутніх лікарів, основою якої є рефлексивна та діалогічна діяльність як основний механізм модифікації Я-концепції;

- *уточнено* сутність поняття «професійно-етична культура» як компонента культури особистості лікаря; *удосконалено* практичні методи навчально-виховної роботи у вищих навчальних закладах;

- *подальшого розвитку набули* основні положення щодо впровадження

педагогічних умов та відповідних методів формування професійно-етичної культури майбутніх лікарів.

Практичне значення отриманих результатів полягає у розробці та впровадженні методики формування професійно-етичної культури майбутніх лікарів в освітньо-виховний процес вищих навчальних закладів на основі створення типової програми спецкурсу етичної спрямованості «Професійно-етична культура майбутнього лікаря» та факультативу «Спілкування в сучасній медицині: розв'язання етичних конфліктів»; розробці соціально-медичних ситуацій, призначених для організації цілеспрямованої роботи з формування професійно-етичної культури майбутніх лікарів у вищих навчальних закладах. Визначені напрями навчальної роботи, які можуть лягти в основу спецкурсів «Деонтологія», «Етика», «Медична етика», «Біоетика» у вищих навчальних закладах.

Представлені матеріали доцільно використовувати у навчально-виховній роботі вищих навчальних закладів при розробці та викладанні елективних курсів, окремих гуманітарних дисциплін, у системі підвищення кваліфікації.

Основні положення і висновки дослідження *впроваджено* у навчально-виховний процес підготовки майбутніх лікарів державного закладу «Луганський державний медичний університет» (довідка № 7/121 від 14.03.2011 р.), Київського медичного університету імені О.О.Богомольця (довідка № 24/131 від 10.03.2011 р.), Міжрегіональної академії управління персоналом (спеціальність «Медичний менеджмент») (довідка № 27/117 від 5.04.2011 р.).

Особистий внесок здобувача. У статті «Проблема формування професійно-етичної культури майбутнього лікаря у вищому навчальному закладі», опублікованій спільно з завідувачем кафедри українознавства та гуманітарних наук ДЗ «Луганський державний медичний університет» І.І.Філатовою, авторським є аналіз сучасного стану теоретичної розробки проблеми; у статті «Синергетика и педагогика: формирование этической системы ценностей», опублікованій спільно з І.І.Філатовою, авторським є аналіз наукової літератури; у статті «Стан розробки проблеми формування професійної культури майбутнього лікаря», опублікованій спільно з директором Українсько-Арабського інституту міжнародних відносин та лінгвістики, МАУП Н.М.Чернухою, авторським є аналіз історичного стану розробки та сучасних наукових досліджень.

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи були представлені на наукових та науково-практичних конференціях різного рівня: *Міжнародних* – «Ціннісні пріоритети освіти ХХІ століття в контексті міжкультурних контактів» (Луганськ – Москва, 2006), «Ціннісні пріоритети освіти ХХІ століття: інноваційний розвиток освітніх систем» (Луганськ – Москва, 2007), «Ціннісні пріоритети освіти у ХХІ ст.: інтеграція, творчість, інновації» (Київ, 2009), «Ціннісні пріоритети освіти у ХХІ ст.: соціалізація та соціальна адаптація особистості» (Київ, 2010), «Україна в сучасних геополітичних та міжнародних економічних процесах» (Київ, 2011); *Всеукраїнських* – «Медико-філологічні аспекти підготовки іноземних студентів у Болонському процесі» (Луганськ, 2006), «Державна та регіональна політика України в умовах глобалізації» (Луганськ, 2008);

Міжрегіональних – «Сучасні аспекти мовної підготовки іноземних студентів нефілологічних вузів» (Луганськ, 2008-2009); засіданнях кафедри українознавства та гуманітарних наук ДЗ «Луганський державний медичний університет».

Публікації. Основний зміст дисертаційного дослідження відображено у 13 друкованих публікаціях. З них: 7 статей (5 одноосібних, 2 – у співавторстві) у наукових фахових виданнях, затверджених ВАК України, та 3 статті в інших виданнях, 3 тези доповідей.

Загальний обсяг особистого доробку становить 3,2 друкованих аркуші.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (298 найменувань на 27 сторінках), містить 12 рисунків на 12 сторінках, 3 таблиці на 4 сторінках, та 14 додатків на 72 сторінках. Основний зміст дослідження викладено на 168 сторінках дисертації; загальний обсяг роботи становить 268 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У *вступі* обґрунтовано вибір теми дослідження, її актуальність, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження, окреслено методи дослідження, обґрунтовано наукову новизну і практичне значення, представлено інформацію про апробацію та впровадження результатів дослідження, представлено структуру роботи.

У першому розділі – *«Теоретичні аспекти формування професійно-етичної культури майбутнього лікаря»* – здійснено історико-педагогічний аналіз проблеми формування професійно-етичної культури лікаря, розкрито змістову характеристику професійно-етичної культури майбутніх лікарів, розроблено критерії і показники, та виявлено рівні сформованості професійно-етичної культури студентів вищих навчальних закладів у галузі медичної освіти.

Доведено, що проблема співвідношення особистої моральної компетенції лікаря та рівня вимог до нього з боку суспільства існувала завжди. Однак особливої значущості вона набула в сучасних умовах, коли мають місце значні модифікації в структурі етики взагалі (формування концепцій біоетики та етики відповідальності) та окремо медичної науки і етики.

Незважаючи на численні дослідження сутності та змісту феноменів «мораль», «етика», «моральність» з точки зору філософії, етики, соціології, психології, педагогіки тощо, психолого-педагогічні й соціальні шляхи та механізми формування моралі як особистості, так й етносу, досі залишаються дискусійними (Г.Акмабетов, Л.Анциферова, Б.Братусь, В.Зибковець, О.Мотков, О.Титаренко, А.Щвейцер та ін.).

У загальному вигляді «етичне» або «моральне» виховання представники педагогічної науки розуміють як складний феномен педагогічної діяльності і співвідносять терміни «етичне» та «моральне» виховання як оволодіння «етичною» або «моральною» культурою. У педагогічній науці відзначається недосконалість наявних умов та засобів формування етичної культури і духовності особистості, що обумовлено їх складністю та багатогранністю (Г.Костюк, І.Мар'єнко, К.Нісімчук та

ін). Визначено, що підхід до проблеми морального виховання як до цілісного процесу формування та розвитку особистості (І.Бех, Є.Бондаревська, М.Боришевський, М.Васильєва, А.Капська, О.Музика та ін.) окреслює компоненти виховання: моральну освіту, формування переконань, моральних почуттів, навичок моральної поведінки, світогляду, інтеріоризацію загальнолюдських цінностей.

У дисертації акцентується увага на цілісному підході до проблеми морального виховання, де моральне виховання трактується як цілісний процес формування та розвитку особистості (за Л.Богдановою, І.Каїровим, С.Черепковим та ін.). Проблема морального виховання набуває особливої значущості саме при підготовці лікарів, оскільки аналіз літератури (О.Денисова, О.Іванюшкин, Б.Ясько та ін.) засвідчує, що етична (моральна) культура є центральним системоутворюючим компонентом особистості лікаря. Доведено, що етична культура керує співвідношенням мотивів та діяльності, окреслює характер усіх видів діяльності, тобто спосіб особистісної та професійної самореалізації майбутнього лікаря.

Таким чином, обґрунтовано необхідність дії цілісного процесу виховання (при поєднанні навчання та виховання), психологічним механізмом якого є цілеспрямований вплив на інтелектуальну, мотиваційно-ціннісну, емоційно-вольову сфери особистості та на її поведінкові прояви. При цьому, зважаючи на специфічний характер сучасної медичної етики, пропонується вести мову про оволодіння та особистісне переосмислення професійної системи цінностей задля створення та практичного застосування власного підходу на основі загальнолюдських та професійних цінностей.

Усе вищезазначене обумовлювало необхідність вивчення проблеми формування професійної культури особистості лікаря загалом та до її різновидів, у відповідності до концепцій професійної культури та професійного становлення особистості (Л.Антилогова, Л.Богданова, М.Будянський, М.Васильєва, В.Гриньова, Н.Крилова, та ін.): професійно-знаннєвої, професійно-технологічної або професійно-діяльнісної, професійно-психологічної, професійно-комунікативної та професійно-етичної або моральної.

Розглянуто *професійно-етичну культуру* як діяльність фахівця щодо оволодіння, застосування, оцінювання, удосконалення та створення новітньої особистісно осмисленої системи професійно та суспільно обумовлених цінностей, що реалізуються в професійній діяльності та формуються на основі загальнолюдських цінностей. Наполягаємо, що етичний компонент професійної культури містить систему норм, цінностей, моральних принципів специфічного типу людської діяльності (моральну свідомість), яка набувається, функціонує, аналізується, переосмислюється та удосконалюється через моральні взаємодії та конфлікти і реалізується через професійну діяльність, обумовлюючи її характер.

Професійно-етичну культуру лікаря визначено як вид лікарської діяльності, спрямований на регуляцію лікувальної діяльності та усіх її компонентів (професійної лікувальної діяльності, спілкування, психологічної саморегуляції, розв'язання етичних конфліктів та забезпечення етичного вчинку) шляхом модифікації Я-концепції в процесі рефлексії.

Формування професійно-етичної культури визначено як комплексний процес, що складається із зовнішнього впливу на особистість і внутрішньої роботи по оволодінню, переоцінці, застосуванню та створенню етичних норм. Метою цієї діяльності є інтеріоризація професійно-моральних цінностей (наприклад, гуманність, сумління, відповідальність, толерантність тощо) та реалізація їх у професійній діяльності. Умовами успішної реалізації професійно-етичної культури визначено комунікативну компетентність, власне знання (фахові, етичні тощо), когнітивні та рефлексивні вміння, навички саморозвитку.

Узагальнення підходів до структурних компонентів характеристики фахівця (Л.Богданова, М.Васильєва, В.Гриньова, Н.Крилова, О.Савельєв та ін.), з точки зору його моральності, дозволило автору визначити *компоненти професійно-етичної культури майбутнього лікаря: інтелектуально-когнітивний компонент* визначає інтелектуальну діяльність особистості по оволодінню знаннями (етичними, загальними, професійними) та зумовлює спосіб і якість когнітивної активності; *аксіологічний* – дозволяє визначити цілі, мотиви діяльності, початкову систему цінностей; у структурі професійно-етичної культури лікаря розкриває себе як формування, аналіз, використання та створення цінностей і систем цінностей особистості, виходячи із сукупності загальнолюдських етичних цінностей; *психолого-рефлексивний* – регулює співвідношення мотивів і мети діяльності, створення та переосмислення схем діяльності, визначає умови встановлення зв'язків між різними компонентами професійно-етичної культури, змістом етичних систем, видами діяльності, особистостями; *комунікативно-діяльнісний* – регулює оцінювання, формування, використання, вдосконалення, створення нових методів, способів, засобів, типів операцій у міжособистісній сфері професійної лікарської діяльності; забезпечує успішність комунікації під час навчання, професійної діяльності; розкриває професійно-етичну культуру лікаря як специфічний спосіб реалізації індивідуально-сутнісних особливостей людини.

Характеристика компонентів професійно-етичної культури майбутнього лікаря дозволила окреслити *критерії* (когнітивний, особистісний, рефлексивний, комунікативний) та їх *показники*, які дають можливість визначити рівень сформованості професійно-етичної культури майбутніх лікарів.

Показниками когнітивного критерію є такі: вільне володіння пізнавальними операціями; знання з етики; загальних та клінічних дисциплін; психології; основ міжособистісної комунікації. До *показників особистісного критерію* віднесено уміння та навички етичного судження; знання, уміння та навички розв'язання етичних медичних дилем; повага до засвоєних етичних норм і соціальних вимог; відповідальність. *Показниками рефлексивного критерію* є такі: сформованість навичок, досвіду рефлексії; емоційна саморегуляція. *Комунікативний критерій* характеризується такими показниками: знання, уміння, навички встановлення контактів та комунікативної взаємодії з людьми (колегами, пацієнтами); сформованість позитивно-комфортного стилю спілкування.

За сукупністю проявів критеріїв і показників визначено такі *рівні сформованості професійно-етичної культури майбутніх лікарів у вищих*

навчальних закладах: репродуктивний (низький), осмислено-особистісний (середній), творчий (високий).

Запропоновані рівні характеризуються різною мірою прояву професійно-етичної культури. *Творчий рівень* характеризується високим ступенем прояву (не менше 70%) зазначених показників, зокрема, здійсненням самостійної роботи з перегляду та переоцінки існуючих етичних цінностей, виробленням власної етичної системи на базі загальнолюдських та професійних цінностей; достатнім рівнем сформованості рефлексивних, комунікативних і когнітивних знань та умінь. *Осмислено-особистісний рівень* визначається під час прояву більше половини показників, наявністю сталих переконань, сформованістю рефлексивної діяльності. *Репродуктивний рівень* характеризується досить низькими показниками за когнітивним, рефлексивним, комунікативним критеріями, відсутністю сталих усвідомлених переконань.

З метою визначення рівня сформованості професійно-етичної культури був використаний комплекс діагностичних методик, спрямованих на кожний з компонентів (методика «Оцінка рівня розвитку моральної свідомості» (дилеми Л.Кольберга); тест «Розмірковуємо про життєвий досвід» Н.Щуркової; методика дослідження емпатії І.Юсупова, Є.Нікіреєва; методика «Діагностика рефлексії» А.Карпова; тест «Комунікативна толерантність» В.Бойко, опитування). Констатувальний експеримент проводився в 2008 році на базі ДЗ «Луганський державний медичний університет» (м. Луганськ), Київського національного медичного університету імені О.О.Богомольця (м. Київ), МАУП (спеціальність «Медичний менеджмент») (м. Київ) та охоплював 367 респондентів I-III курсів спеціальності «Лікарська справа».

Виявлено, що сформованість професійно-етичної культури у студентів I-III курсів проявляється переважно на середньому і низькому рівні: за аксіологічним компонентом 50% (112 осіб) (ЕГ), 38,5% (55 осіб) (КГ) та 15,2% (34 осіб) (ЕГ), 26,5% (38 осіб) (КГ) студентів, за психолого-рефлексивним – 40,2% (90 осіб) (ЕГ) і 36,4% (52 осіб) (КГ) та 19,6% (44 осіб) (ЕГ) і 26,5% (38 осіб) (КГ) відповідно.

Виходячи з розуміння сутності, компонентів, функцій професійно-етичної культури, аналізу реального стану сформованості професійно-етичної культури у студентів вищих навчальних закладів, нами визначено низку причин недостатнього рівня сформованості професійно-етичної культури майбутніх лікарів, серед них такі, як: відсутність установки на формування системи моральних цінностей у викладачів та студентів, домінування знаннево-орієнтованого та репродуктивного підходів до формування професійно-етичної культури, недостатність цілеспрямованих форм позанавчальної роботи, недостатня увага, яку надають формуванню навичок етичного судження та забезпечення умов для прояву етичного вчинку та невідповідна сформованість компонентів професійно-етичної культури.

Результати констатувального експерименту продемонстрували необхідність створення ефективних педагогічних умов, які б забезпечували процес формування професійно-етичної культури майбутніх лікарів.

У другому розділі – *«Педагогічні умови формування професійно-етичної*

культури майбутніх лікарів у вищих навчальних закладах» – розкрито педагогічні умови формування професійно-етичної культури майбутніх лікарів, визначено етапи, напрямки та методики формування професійно-етичної культури майбутніх лікарів, а також експериментально перевірено їхню ефективність у дії.

Встановлено, що однією з головних причин, які обумовлюють численні проблеми медичної освіти, є недостатня визначеність сутності професійної культури лікаря. Трансформовано модель особистості клініциста (за Б.Ясько), доведено, що системоутворюючим компонентом у даній моделі може бути моральність.

Після аналізу державних стандартів та освітньо-професійних програм виявлено, що центральними виступають професійно-знаннєвий та професійно-технологічний складники професійної культури; професійно-комунікативний, професійно-психологічний та професійно-етичний не отримали належного розгляду. За авторським визначенням, професійно-етична культура є домінуючим утворенням особистості лікаря, оскільки регулює співвідношення мети та діяльності.

Зазначено, що у пошуках педагогічних умов формування професійно-етичної культури лікарів автор виходив із розуміння, що професійно-моральний досвід студентів формується під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх факторів, поєднання навчальної та виховної діяльності. На основі аналізу результатів констатувального експерименту було спроектовано *педагогічні умови*, спрямовані на забезпечення сформованості належного рівня професійно-етичної культури студентів. До таких умов відносимо такі: 1) органічне поєднання теоретичного вивчення медичної етики та досвіду морально-етичної поведінки лікарів-практиків і практичного застосування набутих знань, умінь і навичок у процесі навчання та практичної медичної діяльності; 2) спрямування учасників навчально-виховного процесу вищих навчальних закладів на формування професійно-етичної культури шляхом включення їх у комунікативну взаємодію; 3) формування у студентів умінь здійснювати професійні морально-етичні стосунки завдяки залученню їх до інноваційних форм позанавчальної роботи.

З метою перевірки доцільності й ефективності визначених педагогічних умов формування професійно-етичної культури майбутніх лікарів, апробації їхньої дієвості у практиці вищих навчальних закладів та згідно з логікою дослідження подальші кроки були пов'язані з проведенням формувального експерименту.

Теоретичне розуміння характеру та структури професійно-етичної культури обумовило можливість розробки *процесу формування професійно-етичної культури* майбутніх лікарів у вищих навчальних закладах, який представлений автором у вигляді моделі, що включає конкретні *етапи дії*: *мотиваційно-цільовий*, що обґрунтовує стратегічну мету, завдання та функції процесу формування професійно-етичної культури майбутніх лікарів; *концептуально-змістовий*, який представляє зміст процесу формування професійно-етичної культури; *діяльнісно-технологічний* забезпечує поетапне, у відповідності до державних програм і у співпраці з профільними кафедрами, набуття професійно-етичної культури; *критеріально-оцінювальний етап* містить критерії, за якими визначається рівень сформованості професійно-етичної культури; і *результативний* відображає

сформованість професійно-етичної культури майбутніх лікарів.

З метою реалізації механізму морального виховання експериментальна робота здійснювалась за двома напрямками: організація навчально-методичної діяльності та робота за інтересами у позанавчальній діяльності.

Під час реалізації *першого напрямку* постала потреба включення у навчальний процес спецкурсу – «Професійно-етична культура майбутнього лікаря» та факультативу «Спілкування в сучасній медицині: розв'язання етичних конфліктів», вивчення студентами матеріалу курсів «Етика», «Медична етика», «Біоетика».

За *другим напрямком* здійснювалось залучення студентів до позанавчальної діяльності (екскурсії до лікарні; зустрічі з видатними лікарями; проведення виставок, конференцій, круглих столів тощо, шефство та соціальна робота в Луганському дитячому будинку №1; участь у діяльності загону волонтерів, допомога ветеранам та людям похилого віку, пацієнтам шпиталю ветеранів ВВВ, лікарні, дитячої лікарні, хоспісу при ЛОКОД; організація та участь у культурно-мистецьких заходах для хворих, пропаганда здорового способу життя тощо.

Об'єднуючою основою експериментальної програми стала обґрунтована мета, яка полягала у перевірці ефективності спроектованих педагогічних умов формування професійно-етичної культури майбутніх лікарів. Завдання були спрямовані на сприйняття та поступове усвідомлення студентами сутності та ролі свого морального досвіду, отримання необхідних комунікативних знань і навичок, уміння використовувати їх під час особистої лікарської діяльності.

На першому етапі (мотиваційно-цільовий) формувального експерименту було розроблено спецкурс етичної спрямованості, визначено завдання та зміст етичних дилем, соціально-медичних ситуацій, розроблені тренінгові вправи, які пропонували студентам I-III курсів. Вирішуючи це завдання, було враховано те, що основні види інформації були орієнтовані на індивідуальний підхід до хворого, сприяли організації ефективного спілкування, спонукали студентів до активного обміну почуттями, думками, оцінками, судженнями тощо. Основне завдання даного етапу полягало у забезпеченні належного рівня теоретичної підготовки студентів до морально обумовленої поведінки, дотримання етичних норм, цінностей, принципів з обов'язковим засвоєнням їхнього змісту і суті.

На другому етапі (концептуально-змістовний) було визначено контрольні (КГ) групи, в яких проводились педагогічні спостереження, вимірювалась динаміка сформованості професійно-етичної культури; та експериментальні (ЕГ) групи, на базі яких проводився формувальний експеримент; вирішувались завдання щодо формування професійно-етичної культури майбутніх лікарів; надавалась методична допомога викладачам I-III курсів, які були залучені до експериментальної роботи (проводились семінари, консультації, творче обговорення результатів роботи); вносились відповідні зміни, доповнення й уточнення у зміст навчальних занять з курсів «Етика», «Медична етика», «Біоетика», а також у плани позанавчальної виховної роботи, пов'язані зі включенням студентів до груп за інтересами.

На третьому етапі (діяльнісно-технологічний) здійснювалась експериментальна робота з формування професійно-етичної культури майбутніх лікарів у

відповідності до розробленої системи навчально-виховної роботи.

У процесі навчальної роботи завдання були спрямовані на розширення меж інтелектуальних можливостей студентів, стимулюючи їхнє оперативне сприйняття та осмислення інформації. В процесі проведення практичних занять широко використовувались новітні інтерактивні методи, деякою мірою запозичені з психології, які можна віднести до проблемно-ситуативних (за концепцією І.Маренко), до методів організації діяльності (за І.Щукіною): тренінгові вправи («Думки», «Дзеркало», «Словник», «Пластилін», «Скетчі», «Консиліум» тощо), ділова гра («Розмова з пацієнтом», «Розмова з рідними пацієнта»), аналіз соціально-медичних ситуацій («Мати, яка виношує дитину» тощо), розв'язання етичних дилем (Л.Кольберг), досвід «переживання моральності» (В.Біблер) тощо.

При цьому акцентувалася увага на організації професійно-орієнтаційної та індивідуальної роботи. Зокрема, використовувалися такі види практичної роботи, як вирішення проблемної ситуації в роботі з пацієнтом, де кожен учасник пропонував власний варіант, обґрунтовуючи свою позицію. Ці методи та методики сприяли досягненню мети – формування ціннісних орієнтацій та паралельно комунікативних умінь і навичок швидкої та точної орієнтації в ситуаціях спілкування з пацієнтами.

Метод ділової гри відрізнявся від аналізу ситуації залученням елементів театралізації, моделюванням реальних умов професійної діяльності, програванням тієї чи іншої ролі (лікаря, пацієнта тощо), можливістю вийти за звичні межі стереотипів поведінки, знаходити і активно використовувати нові елементи спілкування, сприяти формуванню індивідуального стилю спілкування.

Таблиця 1

Динаміка рівнів сформованості професійно-етичної культури студентів ЕГ та КГ

Рівні сформованості			Структурні компоненти професійно-етичної культури							
			Інтелектуально-когнітивний		Аксіологічний		Психолого-рефлексивний		Комунікативно-діяльнісний	
			КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Творчий	а.п	ДЕ	27	45	50	78	53	90	18	34
		ПЕ	38	123	58	161	60	105	22	57
	%	ДЕ	18,9	20,1	35	34,8	37,1	40,2	12,6	15,2
		ПЕ	26,6	54,9	40,6	71,9	41,9	46,8	15,4	25,4
Особистісно-осмислений	а.п	ДЕ	62	101	55	112	52	90	35	56
		ПЕ	51	60	55	54	57	109	41	89
	%	ДЕ	43,4	45,1	38,5	50	36,4	40,2	24,5	25
		ПЕ	35,7	26,8	38,5	24,1	39,9	48,7	28,7	39,8
Репродуктивний	а.п	ДЕ	54	78	38	34	38	44	90	134
		ПЕ	54	41	30	9	26	10	80	78
	%	ДЕ	37,7	34,8	26,5	15,2	26,5	19,6	62,9	59,8
		ПЕ	37,7	18,3	20,9	4	18,2	4,5	55,9	34,8
Всього респондентів	а.п		143	224	143	224	143	224	143	224
		%	100	100	100	100	100	100	100	100
			367		367		367		367	

Четвертий етап (критеріально-оцінювальний) був присвячений вивченню результатів експериментальної роботи за розробленими критеріями та рівнями.

Основним завданням визначених форм було здійснення корекції власної життєвої концепції студентів, професійних аспектів їхньої системи цінностей. Абсолютна більшість вправ або завдань будувалась за принципом контрасту між ефективними і неефективними прийомами реагування, поведінки чи діяльності. Після завершення соціально-медичних ситуацій, ділових ігор підводився підсумок і прогнозувалися шляхи подальшого індивідуального розвитку системи моральних цінностей, життєвих принципів. У процесі проведення тренінгових вправ основні зусилля спрямовувались на поглиблення та корекцію рефлексії; формування комунікативних навичок для створення ситуації терапевтичного спілкування; оволодіння навичками та надбання досвіду етичного судження.

За підсумками проведеної експериментальної роботи виявлено динаміку сформованості професійно-етичної культури студентів КГ та помітну динаміку студентів ЕГ під час навчання у вищому навчальному закладі (рис. 1 та табл. 1).

Збільшення загальної кількості студентів ЕГ з високим рівнем професійно-етичної культури відбулося завдяки тому, що практично серед усіх критеріїв мали місце позитивні зміни за рахунок переміщення тих студентів, хто мав осмислено-особистісний та репродуктивний рівні.

Відбулися такі зміни серед кількості студентів ЕГ, яких ми віднесли до творчого рівня сформованості професійно-етичної культури: інтелектуально-когнітивний компонент – 20,1% (45 осіб) – 54,9% (123 особи); аксіологічний – 34,8% (78 осіб) – 71,9% (161 особа); психолого-рефлексивний – 40,2% (90 осіб) – 46,8% (105 осіб); комунікативно-діяльнісний – 15,2% (34 особи) – 25,4% (57 осіб).

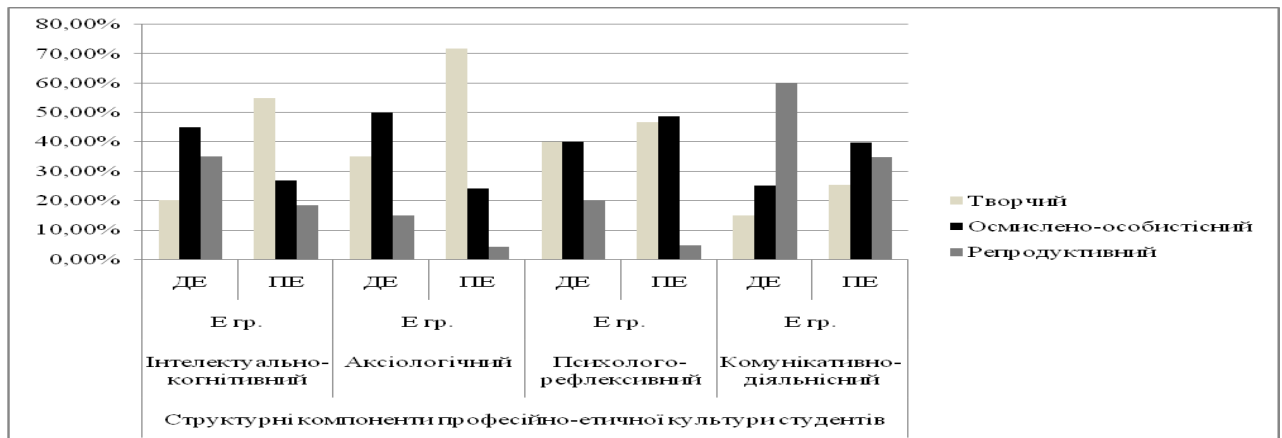

Рис. 1. Динаміка рівнів сформованості компонентів професійно-етичної культури студентів ЕГ

Важливо відмітити, що динаміка була зумовлена тими позитивними змінами, що характеризували особистісне зростання, розвиток рефлексивних здібностей, освіченість, комунікативні навички.

Виявлено, що, маючи позитивні зміни у формуванні професійно-етичної культури, деякі студенти водночас ще відчувають певні труднощі, пов'язані з самостійною оцінкою етичних дилем, недостатнім володінням окремими

компонентами професійно-етичної культури. Частина студентів, які проявили низький рівень сформованості професійно-етичної культури, потребує ще пошуків нових методик, індивідуальної роботи, спрямованих на формування професійно-етичної культури. Зокрема, доцільно було б запропонувати додаткові навчальні курси, тренінги, ділові ігри («Я – пацієнт») тощо.

Отримані результати дозволяють стверджувати, що поставлену мету було досягнуто, окреслені завдання щодо формування професійно-етичної культури студентів були розв'язані.

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено теоретичне узагальнення та запропоновано практичне розв'язання наукової проблеми формування професійно-етичної культури майбутніх лікарів у вищих навчальних закладах, що виявляється у розробці змісту, напрямів, етапів формування професійно-етичної культури, а також у теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов, форм і методів навчально-виховної роботи у вищих навчальних закладах.

Результати проведеного дослідження засвідчили розв'язання поставлених завдань, досягнення мети та дали підстави для таких *висновків*:

1. В результаті історико-педагогічного аналізу проблеми формування професійно-етичної культури лікаря було встановлено, що проблема моральних цінностей, якостей лікаря набуває особливої значущості в сучасних умовах. Це обумовлює увагу дослідників до проблеми формування професійної культури особистості лікаря загалом та до її субкультур зокрема: професійно-знаннєвої, професійно-технологічної або професійно-діяльнісної, професійно-психологічної, професійно-комунікативної і професійно-етичної. *Професійно-етична культура* розглядається нами як діяльність по оволодінню, застосуванню, оцінюванню, удосконаленню та створенню новітньої особистісно-осмисленої системи професійно та суспільно обумовлених цінностей, які реалізуються у професійній діяльності та формуються на основі загальнолюдських цінностей. Етичний компонент професійної культури містить систему норм, традицій, цінностей, моральних принципів специфічного типу людської діяльності (моральну свідомість), яка набувається, функціонує, аналізується, переосмислюється та удосконалюється через моральні взаємодії та конфлікти і реалізується через професійну діяльність, обумовлюючи та обґрунтовуючи її характер.

2. Узагальнення підходів до структурних компонентів характеристики фахівця з точки зору його моральності дало нам можливість запропонувати власне бачення компонентів професійно-етичної культури майбутніх лікарів у вищих навчальних закладах (інтелектуально-когнітивний, аксіологічний, психолого-рефлексивний, комунікативно-діяльнісний). При розробці структурних компонентів професійно-етичної культури майбутнього лікаря вагоме значення мають також критерії (особистісний, когнітивний, рефлексивний, комунікативний), показники та рівні їх сформованості (репродуктивний, осмислено-особистісний,

творчий).

Дані констатувального експерименту показали прояв сформованості професійно-етичної культури у студентів I-III курсів переважно на середньому і низькому рівні. Це пояснюється, головним чином, відсутністю у педагогів та студентів установки на формування системи моральних цінностей. При цьому було з'ясовано, що недостатньо враховується роль різних форм позанавчальної роботи у їх формуванні. Недооцінюється також роль моральних цінностей для становлення студента як суб'єкта спілкування, навчання, поведінки, не приділяється увага збагаченню професійно-морального досвіду студентів, створенню ситуацій для розвитку навичок етичної культури, не враховуються умови, за яких певні форми позанавчальної роботи можуть бути ефективними у формуванні професійно-етичної культури. Ці фактори враховувались під час організації експериментальної роботи з метою підвищення ефективності та результативності процесу формування професійно-етичної культури майбутніх лікарів.

3. На основі аналізу результатів констатувального експерименту були спрогнозовані педагогічні умови, спрямовані на забезпечення належного рівня формування у студентів професійно-етичної культури. До цих умов відносимо такі: органічне поєднання теоретичного вивчення медичної етики та досвіду морально-етичної поведінки лікарів-практиків і практичного застосування набутих знань, умінь і навичок у процесі навчання та практичної медичної діяльності; спрямування учасників навчально-виховного процесу вищих навчальних закладів на формування професійно-етичної культури шляхом включення їх у комунікативну взаємодію; формування у студентів умінь здійснювати професійні морально-етичні стосунки завдяки залученню їх до інноваційних форм позанавчальної роботи.

Теоретичне розуміння характеру та структури професійно-етичної культури обумовило визначення моделі формування професійно-етичної культури майбутніх лікарів. З метою перевірки ефективності розробленої моделі формування професійно-етичної культури майбутніх лікарів, підтвердження спрогнозованих нами педагогічних умов було здійснено формувальний експеримент. Метою експериментальної роботи стало оволодіння студентами способами етичних дій у процесі практичної діяльності, взаємодії з іншими людьми на основі набутих знань. Студенти оволодівали всіма окресленими в дослідженні складовими професійно-етичної культури лікаря.

Визначені педагогічні умови та модель формування професійно-етичної культури студентів були покладені в основу експериментальної програми. Об'єднуючою основою експериментальної програми була методика, яка полягала у перевірці розробленої моделі формування професійно-етичної культури та ефективності окреслених педагогічних умов, застосуванні інноваційних форм та інтерактивних методів навчально-виховної роботи. Формувальний експеримент проводився за такими напрямками: 1) організація навчально-методичної діяльності (включення у навчальний процес спецкурсу етичної спрямованості «Професійно-етична культура майбутнього лікаря» та факультативу «Спілкування в сучасній медицині: розв'язання етичних конфліктів»), вивчення студентами матеріалу курсів

«Етика», «Медична етика», «Біоетика»); 2) робота за інтересами у позанавчальній діяльності (діяльність загону волонтерів; зустрічі з видатними лікарями тощо).

4. З метою виявлення динаміки сформованості компонентів професійно-етичної культури майбутніх лікарів під час навчання у вищих навчальних закладах нами були проаналізовані й узагальнені дані констатувального і формувального експериментів. Доведено, що впровадження у навчально-виховний процес вищих навчальних закладів розроблених умов сприяло зростанню рівнів сформованості професійно-етичної культури майбутніх лікарів: в аксіологічному компоненті творчий рівень зріс з 34,8% (78 осіб) до 71,9% (161 особа), в інтелектуально-когнітивному – з 20,1% (45 осіб) до 54,9% (123 особи) студентів ЕГ. При порівнянні результатів формування професійно-етичної культури студентів КГ і ЕГ була засвідчена позитивна динаміка сформованості компонентів професійно-етичної культури студентів ЕГ. Водночас, залишилася певна частина студентів, яким потрібна ще додаткова педагогічна допомога з тим, щоб їхній етичний досвід став більш змістовним і набув дієвого характеру, допомагав їм у професійній діяльності.

Послідовне вирішення основних завдань формувального експерименту дозволило отримати позитивні результати, зробити висновок про ефективність формування професійно-етичної культури в умовах вищих навчальних закладів.

Подальшого дослідження потребують: детальне вивчення питань морально-вольової готовності, модифікації сутності професійно-етичної культури у міжкультурних, міжнаціональних відношеннях, формування єдиної системи етичної освіти та навчально-виховної діяльності, вивчення реалій формування професійно-етичної культури у молодих лікарів та перспектив безперервної навчально-виховної діяльності (інтерни, курси підвищення кваліфікації, викладачі ВНЗ), формування системи волонтерської діяльності в системі вищої освіти, подальше вивчення технології формування професійно-етичної культури та її компонентів.

Основні положення дисертації відображено у таких роботах автора:

1. Агаркова А.О. Культура міжнаціональних стосунків: історія і сучасність /А.О.Агаркова // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – №8 (103). – 2006. – С. 8–12.
2. Агаркова А.О. Сучасна особистість у взаємодії культури та релігії /А.О.Агаркова // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – №8 (147). – 2008. – С. 89–95.
3. Агаркова А.А. Мироззрение в системе общечеловеческих ценностей /А.А.Агаркова // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – №5 (168). – 2009. – С. 6–12.
4. Агаркова А.А. Синергетика и педагогика: формирование этической системы ценностей /А.А.Агаркова, И.И.Филатова // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – №23 (186). – грудень, 2009. – С. 184–189.
5. Агаркова А.О. Деякі аспекти формування професійно-етичної культури майбутнього лікаря /А.О.Агаркова // Вісник Луганського національного

університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – №7 (194). – Ч.1. – 2010. – С. 10–14.

6. Агаркова А.О. Комунікативна компетентність в формуванні професійно-етичної культури майбутнього лікаря /А.О.Агаркова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. – Вінниця : ВДПУ, 2011. – Вип. – 38. С. 10–15. – (Серія: педагогіка і психологія).

7. Агаркова А.О. Стан розробки проблеми формування професійної культури майбутнього лікаря /А.О.Агаркова, Н.М.Чернуха // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. – Вінниця : ВДПУ, 2011. – Вип. – 38. С. 132–139. – (Серія: педагогіка і психологія).

8. Агаркова А.О. Влияние гуманитарных предметов на формирование личности современного специалиста /А.О.Агаркова // Український медичний альманах. – Том 12. – № 3. – 2009 (додаток). – Луганськ, 2009. – С. 23.

9. Агаркова А.О. Функції професійно-етичної культури /А.О.Агаркова // Український медичний альманах. – Том 13. – № 3. – 2010 (додаток). – Луганськ, 2010. – С. 10.

10. Агаркова А.О. Структура та функції професійно-етичної культури лікаря /А.О.Агаркова // Наукові праці МАУП. – №1 (20). – 2011. – С. 140–142.

11. Агаркова А.А. Роль языка в нравственном воспитании личности иностранных студентов /А.А.Агаркова // Матеріали всеукр. наук.-практ. конф. [«Медико-філологічні аспекти підготовки іноземних студентів у Болонському процесі»] (23 – 24 листопада, 2006 р.). – Луганськ, 2006. – С. 42–44.

12. Агаркова А.А. О синергетических принципах в педагогике /А.А.Агаркова // Матеріали II міжрегіональної науково-практичної конференції [«Сучасні аспекти мовної підготовки іноземних студентів нефілологічних вузів»] (12 – 13 травня, 2008 р.). – Луганськ, 2008. – С. 3 – 5.

13. Агаркова А.О. Проблема формування професійно-етичної культури майбутнього лікаря у вищому навчальному закладі /А.О.Агаркова, І.І.Філатова // Соціально-філософські та економічні співвідношення культури і інформаційного простору: зб. наук. праць (за матеріалами I міжвузівської науково-теоретичної конференції від 29 грудня 2009 року). / [За заг.ред. Журби М.А.]. – Рубіжне-Луганськ, 2009. – С.105-109.

АНОТАЦІЇ

Агаркова А.О. Формування професійно-етичної культури майбутніх лікарів у вищих навчальних закладах. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. – Київ, 2011.

Дисертацію присвячено проблемі формування професійно-етичної культури майбутніх лікарів у вищих навчальних закладах. У роботі уточнено сутність поняття «професійно-етична культура» як компонента культури особистості лікаря;

виявлено сутність процесу формування професійно-етичної культури; розкрито чинники, які сприяють підвищенню ефективності процесу формування професійно-етичної культури майбутніх лікарів; визначено критерії, показники і рівні сформованості професійно-етичної культури.

Обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність визначених та впроваджених педагогічних умов у навчально-виховний процес вищих навчальних закладах. Доведено, що поєднання визначених педагогічних умов, форм, методів та методик навчально-виховної роботи, спрямованих на зростання ефективності процесу формування професійно-етичної культури, сприяє становленню особистості майбутнього лікаря, підвищенню якості освіти.

Ключові слова: професійно-етична культура, процес формування професійно-етичної культури, модель професійно-етичної культури майбутнього лікаря, педагогічні умови, навчально-виховна робота.

Агаркова А.А. Формирование профессионально-этической культуры будущих врачей в высших учебных заведениях. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания. – Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова. – Киев, 2011.

Диссертация посвящена изучению проблемы формирования профессионально-этической культуры будущих врачей в высших учебных заведениях. Установлено, что сегодняшняя социокультурная ситуация (глобализация, формирование единого образовательного пространства, развитие медицины, становление биоэтики) обуславливает повышение интереса к проблеме формирования профессиональной культуры личности врача и ее составляющих (субкультур): профессионально-знаниевой, профессионально-технологической, профессионально-психологической, профессионально-коммуникативной и профессионально-этической.

Профессионально-этическая культура рассматривается как деятельность по овладению, применению, оцениванию, усовершенствованию и созданию новой личностно-осмысленной системы профессионально и общественно верифицированных ценностей, которые реализуются в профессиональной деятельности и формируются на основе общечеловеческих. Этическая составляющая профессиональной культуры содержит систему норм, традиций, ценностей, моральных принципов специфического вида деятельности (моральное сознание), которое формируется, функционирует, переосмысливается и совершенствуется через профессиональную деятельность, обуславливая ее характер.

Профессионально-этическая культура врача рассматривается как вид деятельности, направленный на регуляцию лечебной деятельности и всех ее компонентов (профессиональной лечебной деятельности, общения, психологической саморегуляции, решения этических конфликтов и обеспечения нравственного поступка) путем модификации Я-концепции в процессе рефлексии.

Анализ существующих концепций профессиональной и профессионально-этической культуры, изучение ее сущности, компонентов, функций,

квалификационных характеристик врача способствовали выявлению модели профессионально-этической культуры будущего врача. Определены и проанализированы компоненты профессионально-этической культуры будущих врачей: интеллектуально-когнитивный, аксиологический, психолого-рефлексивный, коммуникативно-деятельностный. В соответствии с выделенными компонентами были установлены критерии формирования профессионально-этической культуры (когнитивный, личностный, рефлексивный, коммуникативный); показатели (когнитивного критерия: сформированные навыки когнитивной деятельности, знания общих, клинических дисциплин, этики, психологии, основ межличностной коммуникации; личностного: умения и навыки этического суждения, решения этических медицинских дилемм, сформированное уважение к этическим нормам и ценностям, социальным требованиям, личностная ответственность; рефлексивного: умения, навыки, опыт рефлексии, эмоциональной саморегуляции; коммуникативного: знания, умения, навыки коммуникативного взаимодействия разных видов, позитивно-комфортный стиль общения) и уровни ее сформированности: репродуктивный (низкий), осмысленно-личностный (средний), творческий (высокий).

Спрогнозированы педагогические условия, направленные на обеспечение успешности формирования профессионально-этической культуры будущих врачей: органическое объединение теоретического изучения медицинской этики и опыта морально-этического поведения врачей-практиков и практического использования приобретенных знаний, умений и навыков в процессе обучения и практической медицинской деятельности; направленность участников учебно-воспитательного процесса высших образовательных заведений на формирование профессионально-этической культуры посредством коммуникативного взаимодействия; включение студентов в усвоение профессиональных морально-этических отношений через приобщение их к инновационным формам внеучебной деятельности.

Определена модель процесса формирования профессионально-этической культуры будущих врачей в высших учебных заведениях, которая является интегрированным единством смысловых и процессуальных блоков, целостным образом характеризующих педагогический процесс (мотивационно-целевой, концептуально-содержательный, деятельностно-технологический, критериально-оценочный, результативный). Для реализации механизма морального воспитания экспериментальная работа была организована в двух направлениях: организация учебно-методической (спецкурс «Профессионально-этическая культура будущего врача» и факультатив «Общение в современной медицине: разрешение этических конфликтов») и внеучебной (экскурсии, встречи с выдающимися врачами, проведение круглых столов, конференций, шефство, социальная работа, участие в отряде волонтеров) деятельности.

Учет вышеперечисленных факторов при организации экспериментальной работы обусловил положительную динамику критериев формирования профессионально-этической культуры.

Таким образом, формирующий эксперимент способствовал возрастанию

качества формирования профессионально-этической культуры будущих врачей в высших учебных заведениях, формированию навыков этического суждения. Динамика возрастания показателей свидетельствует об эффективности выявленных педагогических условий, методик.

Ключевые слова: профессионально-этическая культура, процесс формирования профессионально-этической культуры, модель профессионально-этической культуры будущего врача, педагогические условия, учебно-воспитательная работа.

Agarkova A.A. Formation future doctors' professional-ethical culture in the institutions of higher education. – Manuscript.

The thesis for getting the scientific degree of Candidate of Pedagogical Sciences in specialty 13.00.07 – the theory and methods of education. – National M.P.Dragomanov Pedagogical University. – Kyiv, 2011.

The thesis is devoted to the problem of formation future doctors' professional-ethical culture in the institutions of higher education. In the thesis the essence of the term "professional-ethical culture" as a component of the culture of the doctor's personality is defined more exactly; the essence of the process of professional-ethical culture's formation is revealed; the factors promoting the efficiency of the process of professional-ethical culture's formation are discovered; the criteria and levels of generated professional-ethical culture are identified.

The efficiency of pedagogical conditions ascertained and instilled into educational process of formation future doctors' professional-ethical culture is grounded and tested. Had been proved that the consolidation of discovered pedagogical factors, forms, methods and procedures directed at the growth of efficiency of the process of professional-ethical culture's formation promotes the future doctor's personality formation, favours the growth of educational quality.

Key words: professional-ethical culture, the process of formation of professional-ethical culture, the model of future doctor's professional-ethical culture, pedagogical factors (conditions), educational activity.